

Türkiyede İçtimaî Sınıflar

Dr. Amiran KUKTKAN

Türkiye’de içtimai sınıflar meselesini bu günkü konferansımızın mevzuu olarak seçmiş olmamız sebepsiz değildir. İçtimai sınıflar meselesi bütün az gelişmiş memleketlerde olduğu gibi memleketimizde de hem sosyolojik ve hem de ekonomik bir karakter gösteren ve böylece iki başlı ehemmiyet taşıyan bir problem vasfına mâliktir. Az gelişmiş hemen her memlekette evvelâ sınıflar arası farkların izâlesi bakımından nazarı dikkate alınması gereken bu mesele ikinci olarak da iktisat politikasının istikametlendirilmesi noktai nazarından ehemmiyeti haiz bulunmaktadır. İktisat ilminin tasarruf, istihlâk, yatırım gibi nazari bahislerinden muayyen bir memleketin muayyen bir tarihi ânında faydalı olabilecek neticeler çıkarabilmek için, o memleketin içtimai realitesini müşahhas bir şekilde tanımaya zaruret vardır. Sosyal sınıflar bu realitenin en mühim unsurunu teşkil ettiğine göre İktisat Sosyolojisi’nin içtimai sınıflar meselesine atfettiği büyük ehemmiyetin sebebini kavramak güç olmasa gerektir.

İçtimai sınıflarımız hakkında kaleme alınmış muhtelif yazılarda, Türkiyede orta sınıfın mevcut olmadığı fikrine rastlanmaktadır. Filhalka çeşitli zümrelerin sadece satın alma güçlerini nazan dikkate alan, yâni sırf “iktisadi kudret” kriteri zaviyesinden hareket eden bir müşahit bugünkü Türkiyede orta sınıfın, topyekûn memleket nüfusuna nazaran ehemmiyetsiz bir nisbet arzettiğini kabul edebilir. Ancak biz, “içtimai sınıf” mefhumunun sosyolojik zaviyeden ifade ettiği mânayı bir bütün olarak nazarı dikkate alacak ve şu hükmü vereceğiz: “Türkiye sınıfsız bir memlekettir”.

Bununla neyi kastediyoruz? Acaba memleketimiz utopistlerin asırlar boyunca tahayyül ettikleri gibi, kimsenin kimseyi istismar etmediği, servet ve gelir farklarının mevcut olmadığı ideal bir ülke mi? Değil. O halde neden sınıfsız bir cemiyet olduğuna hükmediyoruz? İşte, bu suale cevaplandırabilmek için müteakip izahlarımızda evvelâ “içtimai sınıf” ın tarifini yaparak sınıflar hakkında umumi bilgi verecek, bilâhare bu tarif ve izahı sosyal realitemize tatbik ederek hükmümüzün doğruluğunu isbata çalışacağız.

I — İctimai sınıf nedir?

Umumiyetle kabul edilen bir tarife göre, aşağı yukarı aynı iktisadi kudrete sahip olan (yâni millî gelirden müsavi hisse alan), hayat usullerini birbirine uygun, kültür ve terbiyeleri aynı ve iktisadi menfaatleri müşterek olan ve bütün bu hususlarda aynı durumda olmanın şuuruna sahip bulunan fertlerin teşkil ettiği topluluğa ictimai sınıf denir¹. Böylece ictimai sınıfın hususiyetlerini:

- a) İktisadi kudret,
- b) Hayat usulübu,
- c) Kültür ve terbiye,
- d) İktisadî menfaat,
- e) Sınıf şuuru.

olmak üzere beş kritere göre tesbit etmek mümkündür.

Fakat, muayyen bir memlekette mevcut ictimai sınıfların hudutlarını kat'î olarak tâyin edebilmenin bütün güçlüğü de sınıfın bir değil bir kaç kritere göre tebarüz etmesinden doğmaktadır. Eğer zengin yukarı sınıflara mensup kimselerin hayat usulübları bakımından sadece mânevi zevklere kıymet veren, yüksek kültür ve terbiye almış kimseler olduklarını, iktisadî ideolojileri itibariyle de mevcut ekonomik nizamın rekabet kabiliyeti üstün unsurlar lehine kendiliğinden inkişafını temenniye mütemâyil bulduklarını söyleyebilse idik, vasat gelir sahibi orta sınıf mensuplarının hem maddî, hem mânevi zevklere müsavi ölçüde ehemmiyet veren, orta derecede kültür ve terbiye almış, iktisadî ideolojileri ne koyu müdahaleci ve ne de tam liberal olmayan unsurlar olduğunu ve nihayet fakir alt tabakaya dahil fertlerin ise mutlak surette basit maddî zevklere düşkün, kültür ve terbiyeleri noksan, mevcut nizamın radikal bir surette değiştirilmesine taraftar fertler olduklarını kat'iyetle ifade edebilseydik sınıf hudutlarını çizebilirmemiz kolaylıkla mümkün olabilirdi. O zaman tek bir kritere, meselâ iktisadî kudret kriterine göre hareket ederek herhangi bir memleketteki zengin fakir ve orta halli fertlerin sayılarını tesbit edebilir ve o memleketin ictimai sınıflar ehiramını sınıf hudutlarını da belirtmek suretiyle kolayca çizibilirdik.

Halbuki hiç bir memleketin ictimai realitesi sınıf kriterlerinden sadece birinin bu bakımdan kifâyetli sayılabilmesi için müsait değildir.

1) Bk. Z. F. Fındıkoğlu, Sosyalizm, Cilt: II.

Meselâ sırf iktisadi kudret kriterine göre hareket edersek, kazançları müsavî olan bir bakkalla bir profesörü aynı sınıfa ithal etmemiz lâzım gelecektir. Halbuki bunlar kültür, terbiye ve hayat uslûbları itibariyle birbirlerine kat'iyet benzemiyen fertlerdir.

Diğer taraftan hiç bir hayat uslubu da muayyen bir sınıfın mensuplarına mal edilemez. Basit, maddî zevklerden ziyade kültürel ve mânevi zevklere temayül keyfiyeti sadece orta ve daha yüksek sınıflara hâs bir hayat uslubunu temsil etseydi, yâni yukarı tabakaların inhisarında olsa idi, sanat ve ilim adamlarından şöhret kazanmış (Chippendale, Stephenson gibi) bir çok fakir aile çocuklarının² kırık dökük kulübelerde geçen çocukluk ve ilk gençlik hayatlarında düşünme, çalışma ve yaratma zevkine nasıl olup da temayül edebildiklerinin izahı pek müşkül olurdu.

Kültür ve terbiye kıstası da sosyal sınıfları tefrik hususunda tek başına kifâyetli sayılabilecek bir kriter olmaktan uzaktır. Nitekim, Avrupanın en meşhur 100 ilim adamının ancak %41 i asil sınıflardan, buna mukabil %52 si orta sınıftan yetişmiş, işçi sınıfı da bu yekûna %7 gibi bir nisbetle iştirak edebilmiştir³.

Keza, iktisadi menfaat kriteri dahi bizi aynı menfi hükme sevk edebilecek mahiyettedir. Sosyal sınıfların hudutlarını tayin edebilmek için bu kıstasa da tam mânâsıyla güvenebilecek durumda değiliz. Yukarı sınıfa mensup bir işverenle orta sınıfa mensup bir ressam aynı ailenin çocukları iseler birinin iktisadî müşkülleri karşısında diğerinin lâkayit kalabileceğini düşünemeyiz. Bazı şahıslar nazarıda akrabalık bağları sınıf bağlarından ve sınıfî menfaatlardan daha kuvvetli olabilir⁴. Sadece akrabalık hislerinin değil, hattâ insanlık duygularının dahi sınıfî menfaatlari gölgeliyebileceği haller vardır. İngiliz müteşebbisi Robert Owen tam mânâsıyla liberal fikirlerin hâkim olduğu ve istismarın tabii karşılandığı bir devirde, kendisi de işveren durumunda olduğu halde işletmesi dahilinde emek erbabı lehine bazı tedbirler almış ve bu tedbirlerin bütün diğer iş yerlerine de teşmili için bir fikir mücadelesine girişmişti⁵.

27 Mayıs inkılabı ile alâkalı olarak yaptığımız bir anket denemesi

2) Bk. S. H. Glenister, Stories of Great Craftsmen, George G. Harrap and Co. Ltd., London, 1945, Sf. 81-99 ve 171-192.

3) Bk. Aydın Yalçın, İctimai Sınıflar Meselesi, İktisat Fakültesi Mecmuası, C: VIII, No. 1-4, Sf. 3.

4) Bk. Roy Lewis and Angus Maude, The English Middle Classes, Wyman and Sons Ltd. London, 1953, Sf. 11-25.

5) Bk. Z. F. Fındıkoğlu, Türkiyede Kooperatifçilik, İstanbul, 1953.

de bu hususta ilgi çekici bazı neticeler vermiş bulunuyor⁶. Mevzu bahis anket tek sualli olup muhtelif sınıflara ve zümrelere mensup fertlerin 27 Mayıs hareketi karşısındaki düşünce ve davranışlarını tesbite matuf bulunuyordu. Gayemiz bu davranışların anormal mahiyette olanlarını yâni ümit edilenden farklı şekilde tecelli edenlerini tesbit edebilmek ve sebeplerini öğrenebilmekten ibaretti. Anket çalışmalarımızın neticelerine göre 1950 - 1960 süresinde bir taraftan enflasyon kazançları ile zenginleşirken, diğer taraftan da vergiden muaf tutulmuş olan esnaf zümresine mensup bazı fertlerin, Demokrat iktidarı devrilmesini intaç eden inkılâb hareketine ve muvakkat askeri idareye karşı menfi değil, bilâkis müsbet ve tasvipkâr davranışlarda bulunmalarının başlıca sebebi, sınıfı menfaatlerinden ziyade ailevi menfaatlerinin tesiri altında kalmalarıdır. Kendileriyle mülâkat yaptığımız bazı esnaf ve ticaret erbabı, çocukları arasında en zeki ve kabiliyetli olanlarının tahsil ettiklerini, diğerlerinin ise dükkânda yardımcı olarak basit işlerde çalıştıklarını belirtiyorlar ve Demokrat Parti iktidarda kaldığı ve enflasyoncu iktisat politikasına devam ettiği takdirde bu en zeki ve kabiliyetli evlâtlarının yüksek tahsili icap ettiren mesleklere mensup kimseler olarak istikbalde sürecekleri veya yetişkin olanlarının halen sürdürdükleri sıkıntılı hayatı düşünüyor ve kendi sınıfı menfaatlarını unutup, ebeveyn psikolojisinin tesiri altında başka sınıfların müdafaacısı durumuna geçiyorlardı. Şu halde içtimai sınıfları tesbit gayesiyle hareket ederken sadece iktisadi menfaat kriterine istinat edilmesi de maksadı temine kâfi gelmiyecektir.

Aynı şekilde sınıf şuuru kıstasının dahi kifâyetsizliğinden bahsedilebilir. Nitekim bahis mevzuu anket bu bakımdan da alâka çekici bazı neticelerin elde edilmesine imkân vermiştir. 1950 den bu yana satın alma güçleri ehemmiyetli ölçüde düşmüş ve kendileri de içtimai sınıflar ekrâmının alt tabakalarına kaymış bulunan zümrelere mensup bazı fertlerden (memurlar ve işçiler gibi) kendi sınıf veya zümrelerinin şuuru taşımadıklarını gösteren cevaplar almış bulunuyoruz. Meselâ, çektikleri bütün maddi sıkıntılara rağmen Demokrat Parti iktidana hâlâ sempati besleyen memurlar vardır. Bunlardan biri tek parti devrinin, (daire âmirlerine kendi imkânları dahilinde müstebit olma fırsatını bahşeden) memuriyet âdabının şiddetli darbelerini yemiş olan ve bu darbelerin psikolojik tesirini hâlâ muhafaza etmekte bulunan ihtiyar bir memurdu. Demek ki, sınıf şuuru dahi içtimai sınıfları birbirinden tefrik hususunda tek başına emniyetle kullanılacak bir kriter değildir.

İşte, bu kriterlerin hiç birini tek başına kullanamadığımız içindir ki, bunların hepsini aynı zamanda kullanmak mecburiyetindeyiz. Gerçi bu

takdirde muayyen bir kritere göre yukarı sınıfa giren bazı kimselerin diğer kriterlere göre orta sınıfa girmeleri ve böylece sınıf hudutlarının kat'iliğini bozarak bu hudutları belirsiz bir hale getirmeleri mümkündür. Fakat bu belirsizlik sosyal bakımdan "oturmuş", iktisadi mânada ise, "müstakar" sayılabilen cemiyetlerde nisbeten ehemmiyetsiz olduğu halde, sür'atli iktisadi değişmelerin ve sosyal inkılabın vukubulduğu cemiyetlerde oldukça ehemmiyetli neticeler husule getirmekte, bu memleketlere sosyal sınıfları itibarıyla karmakarı ve âdeti sınıfsız bir kütle vasfını kazandırmaktadır. Şimdi bu noktayı kendi memleketimiz zaviyesinden ele alarak biraz daha derinlemesine incelemeğe çalışalım.

II — Türkiye niçin sınıfsız bir memleketdir?

Muhtelif sınıf kriterlerini sırasıyla ele alarak bunları içtimai realite-mizle karşılaştırdığımız takdirde Türkiye'de niçin hiç bir içtimai sınıfın mevcut olmadığı hususu aydınlanacaktır.

1 — Hayat üslûbu:

Hayat üslûbu sadece iktisadi imkânlarla değil, kültür ve terbiyeye, örf, âdet ve alışkanlıklara, muhite ve iktisadi imkânların değişme sür'atine bağlıdır.

Kültür ve terbiye ile hayat üslubu arasındaki münasebeti müşahade etmek çok kolaydır. Aşağı yukarı aynı ücret gelirini elde eden bir vasıflı işçi ve bir memur değişik hayatlar sürebilirler. Bunlardan birincisi pazar günlerini meyhanede içerek, ikincisi evinde kitap okuyarak geçirmekten zevk alabilir. Keza, örf, âdet ve alışkanlıklar da hayat üslubuna tesir ederler. 1960 da İstanbul'da toplanan Milletlerarası Kadınlar Kongresine iştirak eden Hollanda delegesi bir mimâr, Hollanda işçi sınıfının âdet ve alışkanlıklarının hayat tarzı üzerindeki tesirini şöyle belirtiyordu:

"Biz Hollanda'da işçilerimiz için modern, güzel apartmanlar yaptık. Fakat bir müddet sonra dairelerine girdiğimiz zaman gördük ki, bu adamlar duş yerlerini kullanmıyorlar. Oraya odun ve kömürlerini yığımışlar. Modern evler yaparken, bir taraftan da bu sınıfa, buralarda nasıl oturacaklarını öğretmemiz lâzım"⁷.

Şu halde, uzun müddet düşük bir hayat seviyesini muhafaza etmiş

6) Bk. A. Kurtkan, 27 Mayıs Hareketinin Sosyolojisi - Bir Behaviorizm Denemesi, İş ve Düşünce, C: XXVI, S: 229-230, Sf. 7.

7) Bk. Rikkat Köknar, Milletlerarası Kadınlar Kongresinden Notlar, Cumhuriyet Gazetesi, 29.8.960 sayısı.

olan fertler ve aileler, iktisadi imkânları biraz genişlediği zaman hayat usulplarını da buna muvazi olarak derhal değıştirmektedirler. Buna mukabil, fertlerin iktisadi kudretlerinde kısa zamanda büyük artışlar meydana gelmesi de hayat usulplarında âni fakat menfi değışmelere yol açabilmektedir. Bilhassa iktisadi şartlarında istikrar bulunmayan az gelişmiş memleketlerin kısa zamanda kolaylıkla büyük servetler yapabilen enflasyon ve karaborsa zenginleri kazançlarının büyük kısmını çok defa ısrıflı bir hayat tarzı sürerek tüketmektedirler. Bunların sadece hayat standardı (harcadıkları para miktarı) yükselmekle kalmamakta, hayat usulpları (yani paralarını harcaş tarzı) da değışiklikler arz etmekte ve bu değışiklikler gösteriş istihlâki şeklinde tecelli etmektedir. Şu halde, servetin kısa zamanda ve kolayca elde edilmiş olması hayat uslubuna ancak menfi bir şekilde tesir etmektedir.

Hayat uslubu, içtimai muhite göre de değışir. Örf ve âdetlerin sıkı bir baskı kudretine sahip buldukları muhitlerde, meselâ yer cemaatı vasfını haiz bulunan köylerde, her hangi bir fert kısa zamanda ne kadar büyük bir servet elde ederse etsin, hayat uslubunu derhal değıştirmektedir. Kimsenin kimseyi tanımadığı büyük şehirlerde ise örf ve âdetlerin istihlâk itiyatları üzerindeki baskı kudreti zayıftır ve bu sebeple kısa zamanda meydana gelen büyük servet artışları, hayat uslubu üzerinde fena tesirler meydana getirebilmektedirler.

Şimdi, bütün bu nazari mülâhazaları içtimai realitemize tatbik edebilir ve içtima' bünyemizde bilhassa I. Cumhuriyet Devrinin son yıllarında müşahade edilen değışmelerin, hayat uslubu üzerinde, muhtelif tabakalar itibariyle vâki olan tesirlerini takip edebiliriz:

a) Yukarı tabaka itibariyle:

Evvelâ, yukarı tabakanın, hayat usulpları birbirinden farklı olan şu iki gruptan teşekkül ettiğini ifade edebiliriz:

1 — Eskidenberi zengin olanlar (tanınmış müteşebbisler, gayrimenkûl sahipleri);

2 — Sonradan zengin olan zümreler (tüccarlaşmış esnaf, antidemokratik rejimi tasvip ettikleri için yüksek idari mevkilere getirilmiş memur ve idareciler, gelirleri vergiden muaf tutulmuş olan ve şehirlerde yaşayan arazi sahipleri).

Bunlardan birinci gruba girenlerin hayat usulplarında her hangi bir değışiklik olmamıştır. Çünkü bunlar, ötedenberi yüksek bir hayat se-

viyesine alışmış, sosyolojik bir ifade ile “oturmuş” zümrelerdir. Teşekkül etmiş muayyen istihlâk itiyatları vardır ve hayat standartları (meselâ gaynmenkûl kirâlarının sâbit tutulması sebebiyle nisbi olarak) düşmüş olsa bile, belki tasarruflarının ve hattâ harcamalarının nakdi yekûnunun azaldığı, fakat hayat uslublarının aynı kaldığı ifade edilebilir. Tanınmış müteşebbislerin kazançlarında müşahedesi mümkün artışa gelince, bunun da fırsatlardan istifade ile elde edilmiş gayri meşrû kazanç olmayıp, iyi mal ve hizmet istihsâlinde mütevellit bulunduğu belirtilebilir. Binaenaleyh, bu zümreler, âni ve bol kazanç şanslarının tevhit ettiği gösteriş istihlâkine mütemayil değillerdir ve hayat usulüleri hemen hemen hiç değişmemiştir.

Halbuki, ikinci gruba girenler içtimâi sınıflar ehramındaki mevki-leri kısa zamanda değişen veya bu ehramın alt veya orta tabakalarından birdenbire tepe noktasına yükselen kimselerdir. Bunların hayat standartları âni olarak yükselmiştir. Zaten bunları sadece iktisadi durumlarındaki üstünlüğe bakarak içtimâi sınıflar ehramının yukarı tabakalarına yerleştiriyoruz. Fakat, aynı ehramı iktisadi kudret kriterine göre değil de, hayat usulüleri kriterine göre yâni sadece hayat usulünü nazan dikkate alarak çizecek olsak acaba bu kimselere ehramın yine en üst noktasında yer verebilecek miyiz? Bu soru müsbet şekilde cevaplandırılmaz. Çünkü, hayat standardı derken sadece miktar (kantitatif) bir kriteri bahis konusu ediyoruz. Birincisinde miktarın ne kadar harcadıkları, ikincisinde ise nasıl harcadıkları bahis mevzuu edilmektedir. Binaenaleyh, iktisadi iktidarlarına bakarak, yâni çok kazandıklarını ve çok harcadıklarını nazan dikkate alarak yukarı tabakaya ithal ettiğimiz ikinci gruba giren bu zümreleri, fena bir şekilde (umumiyetle gayri meşrû yollardan) kazandıkları ve fena şekillerde harcadıkları için, hayat usulüleri kriterine göre tanzim edilecek bir ehramın olsa olsa en alt tabakalarına yerleştirmemiz lâzım gelecektir. İşte iktisadi kudret kıstası ile hayat usulüleri kıstası arasında, bu günkü Türkiyenin içtimâi realitesi bakımından mevzu bahis edilecek ilk intibaksızlığı böylece tesbit etmiş bulunuyoruz.

b) Orta tabaka itibarıyla:

Her cemiyette orta tabakanın bir istikrar unsuru olduğunu ifade edebiliriz. Orta tabakaya mensup zümreler içtimâi gerginliklerin her türlü tehlikelerini önleyici bir role sahip ve gelirleri, davranışları, hayat usulüleri ile cemiyetin büyük ekseriyetini, dolayısıyla cemiyeti temsil etme kudretini haizdirler. Fakat bu temsil kudreti bir taraftan umum nüfusa göre kalabalık bir nisbet arzeden geniş bir orta tabakanın mevcudi-

yetine, diğer taraftan da bu tabakaya mensup bulunan muhtelif zümreler arasında kültür, terbiye ve hayat uslubu gibi hususlarda mevcut farkların hissedilmeyecek derecede az olmasına bağlıdır.

Halbuki, bugünkü Türk cemiyetinde orta sınıfın hem daralmış olduğu hem de bu sınıfa dahil bulunan zümrelerin hayat usupları itibarile çok farklı oldukları ifade edilebilir.

Nüfus artışı ve zirai istihisalle geçinen ailelerde bu artış dolayısıyla toprak mülkiyetinin parçalanması ve aileyi geçindiremeyecek kadar ufalması⁸, enflasyon dolayısıyla memur, işçi ve mütekaatlerin gelirlerinin reel olarak düşmesi ve bu zümrelerin alt tabakaya kaymış olmaları⁹ orta sınıfın daralmasını intaç eden sebepler meyanında gösterilebilirler. Orta sınıf mensuplarının bir kısmı (esnaf), enflasyon fırsatlamdan istifade ederek yukarı tabakaya yükselirken, büyük ekseriyetinin içtimai sınıflar ehramının kaidesine doğru kaymış olmaları bu sınıfın daralmasını intaç etmiştir.

Fakat, daralmış olan bu sınıfın bu günkü mensupları, mevzu bahis sınıfın eskiden beri mevcut, oturmuş, yâni sosyal mevkilerini muhafaza edebilmiş mahdut bir kısmından ibaret bir zümre olsaydı, bunların iktisadi kudretleri gibi hayat usublarının da aşağı yukarı birbirinin aynı olduğu ifade edilebilirdi. Halbuki, orta sınıf, aşağıya ve yukarıya doğru vâki olan kuvvetli akımlara kaynak teşkil ediyorken, daha zayıf ölçüde olmakla beraber üst ve alt sınıfları da, hayat usubları birbirinden tamamen farklı olan bazı grupları kendi kadrosu içine alabilmiştir.

Vergiden muaf olan tüccarlaşmış esnaf ve arazi sahipleri

ÜST

Dürüst seciyeli yüksek memurlar

ORTA

Sabit gelirliler

ALT

San'atı olmayan san'at erbabı ve sermayesi olmayan esnaf

8) Bk. Reşat Aktan, Türkiye Ziraatinde produktivite, Siyasal Bilgiler Fak. Dergisi, C. 13, No. 2, Sf. 1.

9) Bk. Feridun Ergin, Fiyatlar ve Maaşlar. Cumhuriyet Gazetesi, 2 Ekim 1960 nüshası.

Bu gruplar nelerdir? Evvelâ, baremin oldukça yüksek kademelerine dahil olup, eskiden yukarı tabakaya mensup sayılırken, enflasyonun tesiri altında orta tabakaya kaymış bulunan bir memur zümresinin mevcudiyetine işaret edebiliriz. Bunlar iktisadî şartlarda istikrar varken, ötedenberi bu zümre için tabii karşılanan, alışılmış hayat uslubunu, orta tabakaya kaydıktan sonra da muhafaza etmişlerdir. Her ne kadar suiistimal yapmadıkları için reel gelirleri düşmüş ve istihlâk hacimleri kantitatif olarak daralmışsa da, istihlâk tablolarındaki ihtiyaç çeşitlerinde kantitatif bir değişiklik olmamıştır. Bunlar tiyatroya belki eskiden olduğu kadar sık gidemiyorlar, fakat daha seyrek de olsa yine gidiyorlar.

Halbuki, aslında alt tabakaya mensup olmaları lâzım geldiği halde iktisadî ve hukukî şartlardan istifade ederek orta tabakaya yükselebmiş bazı küçük esnafın ve küçük sanatkârların mevcudiyetinden bahsedebiliriz. Bunlardan birinciler fiyatların ve buna tâbi olarak kârların yüksekliğinden istifade etmek suretiyle pek cüz'î bir sermaye ile, normal şartlar altında kazanılması imkânsız sayılabilecek ölçüde gelir elde etmekte, ikinciler san'at ifası için zaruri ehliyet şartını derpiş eden kanunların memleketimizde mevcut olmayışından faydalanarak orta derecede bir hayat seviyesini idame ettirebilmektedirler.

Fakat bunlar iktisadî durumları hariç her türlü vasıfları bakımından alt tabakaya mensupturlar. Hayat uslubları ötedenberi düşüktür ve halen bu düşüklüğü muhafaza etmektedir.

Şu halde, Türkiyede orta tabaka çok zayıf olduğu gibi (iktisadî durumları aynı olmakla beraber) hayat uslubları itibarıyla birbirlerine hiç benzemiyen gruplardan ibaret bulunmaktadır. İktisadî kudret ile hayat uslubu arasında bu günkü içtimâî realitemiz bakımından mevcut intibaksızlığın ikinci numûnesi de budur.

c) Alt tabaka itibarıyla:

Aynı intibaksızlık alt tabakaya mensup zümreler için de mevzu bahis edilebilir. Filhakika alt tabakaya dahil bulunan küçük memur, vasıfsız işçi, toprağı kifâetsiz veya topraksız köylü zümrelerinin hayat uslubları arasındaki fark, iktisadî kudretleri arasındaki farka nazaran çok daha fazladır. Orta veya lise, hattâ yüksek tahsili tamamladıktan sonra memuriyet hayatına atılan bir kimsenin aylık ücret geliri (suiistimal yapmadığı takdirde) bir vasıfsız işçinin ücret gelirinden daha yüksek değildir. Halbuki bu iki ferdin hayat uslubları arasındaki büyük farkı izah için lüzum dahi yoktur. Toprağı kifâetsiz veya topraksız köylü ise çok defa senenin muayyen mevsimini şehirde mütebakisini köyde geçirmesine

rağmen hayat uslubu itibariyle şehirde yerleşmiş vasıfsız işçiyle mukayese edilemez. Gezici işçi dediğimiz bu fertler çok sefil bir şehir hayatının şartları ile sefil, köy yaşama şartları arasında mevsimler boyunca devam edip giden düşük bir hayat tarzı sürmekte ve karakter itibariyle zayıf olan köy cemaatinin an'anevi baskısından kurtulup büyük şehirlere gelince, kendilerini kimsenin tanımadığı bu yerlerde cezayı istilzam eden muhtelif suç fiillerine cür'et edebilecek kadar köksüz bir ferdiyet kazanmaktadırlar.

Şu halde bugünkü Türk cemiyetinin muhtelif tabakalarını hayat uslubu zaviyesinden tesbite çalışacak olursak bir çok tezatlarla karşılaşmak zorundayız. Bir defa, iktisadi durumları bakımından aynı tabakaya giren muhtelif zümrelerin hayat usulları itibariyle tamamen farklı durumda olduklarını tesbit etmiş bulunuyoruz. Buna mukabil aynı hayat uslubuna mâlik zümrelerin iktisadi imkânlarının ise çok farklı olduğunu ifade edebilecek durumdayız.

2 — Kültür ve terbiye:

Hayat uslubu kıstası bakımından mevzubahis ettiğimiz mülâhazaların kültür ve terbiye noktası nazaran da bahis konusu edilmeleri mümkündür. Filhakika iktisadi iktidar kriterine göre çizeceğimiz bir cemiyet ehramının yukarı, orta ve alt tabakalarının her biri kendi içinde kültür ve terbiyeleri itibariyle tamamen farklı zümreleri ihtiva etmektedirler. Çünkü enflasyon fertlerin iktisadi durumlarında sür'atli değişmeler meydana getirmiştir. Halbuki kültür ve terbiye değişikliği zamana ve hattâ nesillerin değişmesine mütevakkıftır. Bundan ötürü bugünkü Türk cemiyetinde mevcut, aynı kültür ve terbiyeyi almış zümrelerin bazıları (meselâ suiistimâl yapabilen veya anti - demokratik rejimi tasvip etmiş olan bazı yüksek memur ve idareciler) iktisadi imkânlarını muhafaza ederek yukarı tabakada kalabildikleri halde dürüst seciyeli diğer bir kısım memurlar orta veya alt tabakalara kaymışlardır. Binaenaleyh, kültür ve terbiye kıstasının içtimai sınıflar arasındaki hudutları tayin bakımından haiz olduğu ehemmiyetin derecesi hakkında bir fikir edinebilmek için şu nokta üzerinde düşünmeğe mecburuz: Acaba kültür ve terbiyeleri aynı olan muhtelif zümreler (meselâ baremin muhtelif kademelerindeki memurlar) iktisadi durumları farklı olsa da aşağı yukarı hepsi, eskiye nisbetle satın alma güçleri azaldığı için, iktisadi imkânlarını ıslah hususunda, kültürlü olmanın verdiği kudretle müşterek bir mücadele şuuruna erişebiliyorlar mı? İleride belirtileceği gibi, gayri meşrû yolların tam mânâsı ile tıkalı olmayışı, bu yollardan geçerek daha müsait ik-

tisadi imkânlara kavuşan fertlerin bir sınıf şuurunu duymalarını önlemekte ve böylece kültür beraberliği kriterinin, içtimai sınıfların tâyini bakımından haiz olduğu ehemmiyeti, iktisadi iktidar itibarıyla benzerlik kriterine nazaran ikinci plâna düşürmektedir.

3 — İktisadi menfaat:

İktisadi menfaat kanatımızca biri objektif, diğeri de subjektif olmak üzere iki temel unsura dayanan bir mefhumdur. Filhakika iktisadi menfaat değişimleri bir taraftan muayyen bir zaman çerçevesi içinde fertlerin iktisadi iktidarlarında meydana gelen değişimleri (objektif unsuru), diğerk taraftan da bu değişimlerin fertler tarafından idrak edilmesini (sübjektif unsuru) tazammun eder. I. Cumhuriyet'in bilhassa son yıllarına rasthyan devrede objektif unsur memleketimizde muhtelif fertler bakımından bu fertlerin bir sınıf şuuruna (yâni ferdi menfaatleri topluca idrak şuuruna) kavuşmalarını zaruri kılacak kadar tahrik edici şartlar arzemiş fakat sübjektif unsurun kifâyetli olmayışı fertlerin zümreleşmelerini veya sınıflaşmalarını önlemiştir. Müteakip izahlarımızda bu nokta daha iyi tebarüz edecektir.

4 — Sınıf şuurı:

Sınıf tâyin eden kriterler içinde sosyal şartlarımıza göre ihtimal en az itimada lâıyk olanı sınıf şuurı kriteridir ve bu ifademizin hakikate uygunluğunu da muhtelif zümrelerimiz bakımından teyid edebilmek mümkündür:

a) Köylü bakımından:

Türkiye nüfusunun mühim bir ekseriyetini teşkil eden köylüyü şuurulu bir sınıf telâkki edemeyiz. Çünkü, köylerimiz "yer cemaati" denilen içtimai şeklin karakteristik vasıflarını taşımaktadırlar. Köy, aynı iktisadi faaliyetle (ziraat veya hayvancılıkla) iştigal eden kimselerin yaşadığı ve iş bölümünün hemen hemen hiç mevcut olmadığı kapalı bir idari ünitelerdir. Kasabalarla ve şehirlerle sıkı ve devamlı irtibatı olan köylerimiz pek azdır. İklimin intizamsızlığı sebebiyle su baskını, kuraklık gibi muhtelif tabii felâketlere alışkın olan bu kendi içine kapalı cemaatin mensupları felâket ânlarında aralarında yardımlaşarak "ben" şuurundan sıyrılıp, "biz" şuuruna kavuşmuşlardır. Fakat bu kollektif şuur köylünün nazarında hiç bir zaman bütün Türk köylü sınıfına şâmil bir mâna taşımamaktadır. "Köylü" mefhumu onun nazarında Türk köylüsünü değil, kendi köyündeki komşularını ifade eder. Şu halde, Türkiye dediği-

miz coğrafya parçası üzerine serpilmiş bulunan bu binlerce köy (veya binlerce cemaat) içtimai mânada bir "bütün" ü meydana getiren "parçalar" değil, aynı ayn "bütün" lerdir. Bu ayn ayn "bütün" ler ancak düşman istilâsına maruz kalma gibi çok ehemmiyetli heyecan ve tehlike ânlarında, daha büyük bir bütünün parçaları durumuna geçebilirler. Fakat o zaman da, cemaat psikolojisini sarsan kuvvet sınıf şuuru değil, milli şuuru olmaktadır. Binaenaleyh, içtimai mânada köyler, birbirleriyle irtibatı olmayan noktalar halindedirler. Halbuki, meselâ sanayileşmiş memleketlerdeki işçi sınıfının merkezi sendika teşkilâtını müstakil noktalara değil, birleşik noktaların tâyin ettiği belirli bir yekpare şekle benzetmek mümkündür. Çünkü, sendika teşkilâtını kuran ve bir merkeze bağlayan mahalli işçi teşekkülleri birbirleriyle irtibata geçebilme ve bir kütle halinde hareket edebilme şuuruna sahiptirler. Halbuki köylü sınıfı hiç bir memlekette aynı derecede teşkilâtlı ve şuurlu bir sınıf haline gelmiş değildir ve bu hüküm tabiatıyla memleketimiz için de doğrudur.

b) İşçi bakımından:

Acaba işçi sınıfımız için de aynı şey söylenebilir mi? Eğer sanayide devamlı surette çalışan, şehre yerleşmiş işçiler, işçi sınıfımızın büyük ekseriyetini teşkil etselerdi, bunlar sanayi işçiliğini kendilerine meslek itihaz etmiş kimseler olacakları için şuurlu bir sınıf meydana getirebilirlerdi. Halbuki asırlardan beri "gezici işçiler" meselesi denilen bir sosyal problemimiz vardır ve hâlâ halledilmiş değildir. Toprağın ziraatle geçinen nüfusa nazaran kıt olması sebebiyle her sene köy nüfusunun mühim bir kısmı şehre hicret etmekte ve orada bir iş bulup biraz para biriktirerek bir küçük tarla veya bir hayvan satın almak üzere tekrar köye dönmektedir. Köylüyü şehre iten sebep (yâni toprak kıtlığı) ne kadar kuvvetli bir sebep ise, onu ters yüzü şehirden köye çeviren sebepler de aynı derecede kuvvetlidirler. Köyün küçük bir muhit oluşu, orada hiç bir işin ifası için aceleye lüzum hissettirmedüğinden, sür'atli hareket mekesini iktisap edememiş bulunan köylü, sanayi işçisi olarak parça başına mâlyet masraflarının yükselmesine sebep olan, ağır hareketli bir istihsal âmilidir. Üstelik, zirai faaliyetlerden başka hiç bir işle meşgul olmamış bulunması sebebiyle dikkatli hareket edebilme hassasını da inkişaf ettirememiştir. Tohumu serpmek, toprağı tırpanlamak gibi basit işlerin ihtiyaç gösterdiği dikkat hassası ise fabrikadaki en vasıfsız işçilik için dahi kâfi değildir. Bundan ötürü dikkatli hareket edebilme alışkanlığından mahrum bulunan köylü - işçi, şehre gelip fabrikada çalışmaya başladığı zaman daima zararlara sebebiyet vermekte ve üstelik yavaş

çalıştığı için işletme bakımından pahalıya mal olmakta, bu sebeple de çok ucuza çalıştırılması lâzımgelmektedir. Elde ettiği bu düşük ücret geliri ailesini de geçindirmesine kâfi gelmeyeceğinden, ailesini ve çocuklarını şehre getirememekte, onlardan devamlı surette ayrı yaşayamıyacağı için de şehirdeki ikâmetini kısa tutmağa mecbur kalmaktadır. Şehirde yerleşmeyişi kalifiye hale gelmesini önlemekte ve onu işçiliği meslek ittihaz etmekten ve sosyal politika hareketlerine şuurlu olarak iştirak etmekten alıkoyarak emniyet ve istikbalini sendika ve benzeri menfaat birliklerinde değil, tekrar köyünde ve toprak mülkiyetinde aramaya sevk etmekte ve böylece bu sebep - netice münasebeti bir fâsit daire halinde asırlardan beri devam edip gitmektedir.

Gerçi, bilhassa Cumhuriyet devrinde “yukarı” dan vâki olan tek taraflı bir alâkanın neticesi olarak, işçi zümresini himayeye mâtuf sosyal politika tedbirleri alınmış fakat bu tedbirlerle dahi işçi sınıfının bir sınıf şuuruna kavuşturulması mümkün olamamıştır. Böyle bir netice ancak köyde bir iş bölümünün tahakkuk ettirilmesiyle ve köyün cemaat psikolojisi parçalanarak köylüye yer değiştirtmeksizin onu kendi köyünde iken başkalaşmaya tâbi tutmakla mümkün olabilir. Bilhassa köye küçük sanayi işletmesinin girmesiyle başarlabilir olan bu başkalaşma köylüyü “cemaat” mensubu olmaktan çıkarıp, “cemiyet” dediğimiz içtimai şekle mensup ve bu sosyal şeklin zaruri kıldığı menfaat birliklerine dahil olma şuurunu kazanmış bir fert haline getirebilecektir.

c) Burjuva bakımından:

Garbdaki mânasıyla bir burjuvazinin Türkiyede hiç bir zaman mevcut olmadığından bahseden müellifler vardır. Garb kapitalizmi ve bunun istismar imkânlarını kuvvetlendiren kapitülasyonlar Türk küçük esnaf ve sanayici gruplarının gelişip bir burjuva sınıfı meydana getirmelerini önlemiştir. Fakat Cumhuriyetin ilânından sonra menşeleri muhtelif sınıflara veya gruplara dayanan bir burjuva sınıfı teşekkül etmeğe başladı¹⁰. Bu sınıfı teşkil eden fertlerden bir kısmı I. Cumhuriyet devrinin devletçiliğe dayanan iktisat politikasının eseri olan iktisadi devlet teşekküllerinde hususî teşebbüs terbiyesi kazanan ve bilâhare memuriyetten ayrılarak hususî teşebbüs sahasına geçen devlet memurları idi. Keza, aynı devre esnasında yüksek ve orta rütbeli bazı zabıtlar da sivil hayata geçmiş ve bunlardan bir kısmı ticaret sektöründe muvaffakiyet kazanabil-

10) Bk. Z. F. Fındıkoğlu, İçtimai değişmelerimiz ve sosyal tabakalaşma, İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt: XX, No. 1-4 den ayrı bası, Sermet Matbaası, İstanbul, 1960.

mişlerdir. Nihayet eski küçük esnafın da tüccarlaşması keyfiyetinden bahsedilebilir. Meslek hayatlarının ancak ikinci safhasında ticarî faaliyetlere teveccüh eden bu askeri ve sivil memurlarla uzun zaman küçük esnaf durumunda kaldıktan sonra daha büyük ticarî faaliyetlere girişen esnaf zümresinin muvaffak olmalarında bazı Ermeni ve Rum ekalliyetlerin Anadoluyu terketmeleri ve hususi sektörü boş bırakmaları da müessir olmuştur.

Şimdi, sosyal menşeleri muhtelif olan bu fertlerin burjuva sınıfı şuurunu müştereken hissedebilmelerinin mümkün olup olmadığını düşünebiliriz. Sınıf şuru, aynı iktisadî kudrete sahip ve menfaatleri müşterek olan, hayat usuluları, kültür ve terbiyeleri birbirine aşağı yukarı uyan fertlerin aynı sınıfa mensup olduklarını hissetmeleri demek olduğuna göre, asılları muhtelif zümrelerden olan bu burjuvaların böyle bir hissi duymabilmelerinin mümkün olmadığı iddia edilebilir. Hele enflasyon kârları dolayısıyla burjuvalaşan bir çok küçük esnaf, bu sınıfın bilhassa memuriyetten gelme mensupları ile terbiye ve yaşayışları bakımından hiç bir müşterek vasfa mâlik bulunmamaktadırlar. Aşağı yukarı aynı iktisadî imkânlarla sahip olmaları keyfiyeti istisnâ edilirse, birbirleriyle hiç bir müşterek tarafları bulunmayan bu zümrelerin uzun zaman aynı şartlara tâbi olarak yaşamaları, aynı iktisadî güçlüklerle maruz kalmaları, bu sebeple teşkilatlanmaya mecbur olmaları ve aynı teşkilâtın kadrosu içinde birbirleriyle yakından teması geçerek beraberlik duygusu hissetmiş olmaları lâzımdır ki, kendilerini aynı sınıfın mensupları telâkki edebilirler. Halbuki, iktisadî şartlar burjuva sınıfı mensupları için güçlük arz etmek şöyle dursun, bu zümrenin bilhassa 1950 den sonra refahının devamlı surette artmasına imkân vermiştir. Aralarındaki tek müşterek vasıf (yâni aynı iktisadî durumda olma keyfiyeti) menfi ve sıkıntılı şartlar arzetsen de bu sınıfın muhtelif asıllı zümreleri birbirlerine belki yaklaşabilirler ve bir sınıf şuuruna kavuşabilirlerdi. Halbuki, müştereken çekilen sıkıntı insanlara, aynı sınıfa mensup olma şuurunu aşılarsa bile, müşterek refah bilhassa millî seciyeleri ferdiyetçiliğe mütemâyil halklar bakımından her zaman böyle bir netice doğurmamaktadır. Binaenaleyh, bugün için Türk burjuva sınıfının dahi tam bir sınıf şuuruna kavuşabilmiş olduğunu iddia etmek mümkün değildir.

d) Memur bakımından:

Burjuva sınıfının aksine olarak, memurlar için bilhassa 1950 den sonra Demokrat iktidarın takip ettiği enflasyoncu iktisat politikası sebebiyle bir müşterek sıkıntıdan bahsetmek mümkündür. Geçim endeksleri

ile maaşlara yapılan cüz'î zamların karşılaştırılması bu zamların fiyat artışları karşısında ne kadar ehemmiyetsiz kaldığı hususunda derhal kat'î bir hükme varılmasına ve memurların bu devrede maruz kaldıkları müşterek sıkıntının derecesi hakkında bir fikir edinilmesine yarayabilir. Fakat bu kadar ehemmiyetli müşterek problemleri ve sıkıntıları olduğu halde memurlar bir sınıf şuuruna kavuşabilmiş değillerdir. Acaba niçin?

Bunun sebebini şöylece izah etmek mümkündür: Evvelâ, memleketimizde hususi sektörün zayıf olduğunu ve okumuş fertlerin hayatlarını memuriyetle kazandıklarını ifade edebiliriz. Kültürlü zümrenin serbest mesleklere mensup bulunanları nisbeten az olup, bunların da çoğu bir yandan kendi hesaplarına meslekî faaliyetlerde bulunurlarken aynı zamanda bazı amme müesseselerinde de çalışmaktadırlar. Bu zaruret bilhassa Anadolu'da hâlâ hâkim bulunan cehalet ve taassubun tesiriyle halkın doktor, dişçi gibi bir çok serbest meslek mensuplarına hiç itimat etmemesi veya hoca ve üfürükçülere gösterdiği kadar itimat göstermemesi sebebiyle bu türlü meslek erbabının muntazam bir aylık gelire duydukları ihtiyaçtan doğmaktadır. Diğer taraftan, ferdi gelirlerin çok düşük olması sebebiyle fertlerin zarurî gıda ihtiyaçlarının haricindeki bazı tâli ihtiyaçlarını ancak amme hizmetlerinden istifade suretiyle tatmin etmeğe mecbur bulunmaları da bu hususta rol oynamaktadır. Binaenaleyh hem memur hem de serbest meslek erbabı durumunda bulunan bu şahıslar memur sınıfının şuuruna tam olarak sahip değildiler.

Kendi hesaplarına serbest meslek faaliyetlerinde değil, ancak muhasebecilik idarecilik gibi iktisaden tâbi durumda olmalarını gerektiren faaliyetlerde bulunmalarına imkân veren bir kültüre sahip fertler ise, hususi sektörün zayıf olması sebebiyle devlet sektöründe iş aramaktadırlar. Şu halde, devlet kapısında iş bulmak her münevver için bir zaruret olarak gözükmektedir. Sadece memur tipi münevver yetiştiren bir mektep sisteminin mevcudiyetini de bu şartlara ilâve edersek, karşılarda yegâne işveren olarak Devlet'i gören bu fertlerin sosyal mobilite imkânlarının neler olduğunu tahmin edebiliriz. Eğer iş-veren sıfatı ile devlete rekabet eden kuvvetli bir hususi sektör mevcut olsaydı, o takdirde bu fertlerin mesleklerinde hakikaten ehliyetli olanları hususi sektörlerle geçmekle veya geçme tehdidinde bulunmakla ücretlerine zam yapılmasını veya yüksek aylıklı kadrolara geçirilmelerini mümkün kılabilirlerdi. Böyle bir imkân mevcut olmadığına göre, ilâve tahsisatları olan kadrolara kayınlamak ötedenberi meslekî ehliyetine değil, değerli Türk sosyoloğu Prens Sabahaddin'in de belirttiği gibi "koltuk değnekleri" ne dayanmaktadır. Diğer taraftan, memuriyetin çok defa suiistimâllere de müsait olduğunu

unutmamak lâzımdır. Maaşlarıyla geçinmelerine imkân olmayan bazı memurlar hayatlarını idame edebildiklerine göre, bunların maaştan başka geliri olmayanları suistimâl yapmak suretiyle iktisadî kudretlerini artırma yolunu bulabiliyorlar demektir.

Şu halde, memur zümresinin kendi bünyesi içindeki aykırılıkları şöylece belirtebiliriz: Bir tarafta yüksek maaş ve ücret alan iltimaslılar, diğer tarafta iltimaslı olmadıkları için sıkıntı çekenler, bir yanda suiistimâl yapabilmelerinden ötürü maaş kifâyetsizliğini tevekkülle karşılayanlar, diğer yanda suiistimâl yapamadıkları veya yapmadıkları için sıkıntıya maruz bulunanlar.

Kendi bünyesi içinde bu kadar zıt davranışlara ve bu derece farklı iktisadî imkânlara sahip zümreleri ihtiva eden bir sınıfa mensup fertlerin sınıf şuurundan mahrum bulduklarını ifade etmek her halde hatalı olmayacaktır.

Binaenaleyh, içtimai sınıfları tâyin eden kriterler içinde sınıf şuru dahi bugünkü Türk cemiyetinin sosyal bünyesi itibariyle ehemmiyetli bir role sahip değildir.

5 — İktisadî kudret:

Bugünkü Türkiyenin içtimai sınıflarını tâyin bakımından ele aldığımız dört kriterden hiç birinin kifâyetsiz olmadığını görmüş bulunuyoruz. Üstelik bunlar ne birbirleri ile ve ne de iktisadî kudret kriteri ile kabili telif değildirlere. Bundan ötürü tesbiti nisbeten kolay olan ve tamamen objektif bir mahiyet taşıyan iktisadî kudret kriterine istinad etmekten başka hiç bir çâre mevcut değildir.

Gerçi içtimai sınıflarımızın tâyininde münhasıran tek kriterle hareket ettiğimiz takdirde sosyal faktörler arasındaki karşılıklı münasebetleri ihmal etmek gibi bir hataya düştüğümüz zannolunabilir. Çünkü, hangi fertlerin hangi sınıfa mensup olduklarını tâyin edebilmek için onların münhasıran iktisadî iktidarlarını nazan dikkate almakla kültür, terbiye, sınıf şuru ve hayat uslubu gibi muhtelif âmillere, fertlerin daha mükemmel iktisadî şartlara kavuşabilmeleri hususunda müessir bir rol ifa edebileceklerini inkâr ediyoruz demektir. Hakikatte, fertlerin iktisadî iktidarları zamanla bu âmillere tesir ettiği gibi, bu âmiller de iktisadî iktidara tesir ederler. Kuvvetli bir sınıf şuuruna sahip bulunan fertler, iktisadî kudretlerini arttırmak için mücadele edebilirler. Hayat usullerinin mükemmelliğine rağmen iktisaden fena şartlara tâbi tutulmuş bulunan fertler, bu şartların ıslahı yollarını bulmak için kültür, terbiye, sınıf şu-

uru ve hayat uslubu itibariyle kendilerinden aşağı olan kimselere nazaran daha azimli ve isteklidirler. Hülâsa, iktisadi kudretten gayn faktörler de iktisadi kudret üzerinde müessir olmaktadırlar. O halde, sınıflarımızın hudutlarını tâyin hususunda münhasıran iktisadi kudreti nazarı dikkate almakla muhtelif faktörlerin karşılıklı tesir münasebetlerini inkâr etmiş olmuyor muyuz?

Evvelki izahlarımızda teferruatlı şekilde belirttiğimiz gibi, bugünkü içtimai realitemizin hususiyetleri bu müteakabil tesir mekanizmasının karşılıklı değil, ancak tek taraflı olarak işlemesine müsaittir. Çünkü, hiç bir meslek zümresinde köklü bir sınıf şuurunun izlerine tesadüf edemiyoruz. Milli gelirin düşüklüğü ve âmme hizmetlerinin kifâyetsizliği de umumî kültür seviyesinin gerektiği kadar yükselmesine imkân vermemektedir. Binaenaleyh, kısa zamanda fertlerin kültür seviyelerinin ve dolayısıyla hayat uslublarının mükemmelleştirilmesi için ne yukandan vâki gayretler ve ne de sınıf şuurundan mahrum zümrelerin aşağıdan vuku bulabilecek teşkilâtlanma teşebbüsleri mevcut olmadığı cihetle, kültür, terbiye, hayat uslubu gibi faktörlerde (iktisadi farkları kısa zamanda azaltma yolunda müessir olacak) bir değişmeden bahsedebilecek durumda değiliz. Buna mukabil iktisadi şartlarda enflâsyonun tevliid ettiği sür'atli değişmeler meydana gelmiş ve bunun hayat uslubu, sınıf şuuru gibi diğer şartlara da ancak menfi tesirleri olmuştur. Şu halde, içtimai realitemizin hususiyetleri bakımından sınıf farklarının ve hudutlarının tesbiti hususunda en mühim telâkki edilebilecek faktör, iktisadi kudret faktörüdür.

Fakat, objektif bir kıtas olmasına rağmen gelir ölçüsüne dayanması ve aile gelirlerinin tesbitinin de son derece güçlük arzemesi sebebiyle iktisadi kudret kriteri dahi içtimai sınıflarımızın tâyini hususunda tam mânasıyla güvenilebilecek mahiyette değildir. Çünkü milli gelirimiz sektörler itibariyle hesaplanmakta, ferdi gelirleri aksettirememektedir. Eski gelir vergisi kanunumuzun esnaf ve ziraat erbabı gibi bir çok zümreleri vergi dışı bırakmış olması sebebiyle mevcut gelir istatistiklerimiz de kifâyetli değildir.

Bütün bu güçlüklerle rağmen içtimai sınıflar ehramımızın hiç değilse ana hatlarını tesbit edebilecek ve ne surette şekil değiştirmekte olduğu hususunda bir fikir de verebilecek durumdayız.

Evvelâ, ziraat sektöründeki bazı değişikliklerden bahsedebilir ve orta sınıfa giren bazı ziraat erbabının üst ve alt tabakalara geçmek suretile orta sınıfın daralması yolunda müessir olduklarını ifade edebiliriz. Ziraatte makineleşme, umumî nüfusun artışı ve hatlardaki yükselme tema-

yiilü gibi sebeplerle zirai gelirlerin artmasına rağmen bunların vergiden de muaf tutulması eskiden orta sınıfın yukarı kısımlarında yer alan bazı arazi sahiplerine üst tabakaya geçme imkânını bahşederken ziraat işçilerini ve yancıları alt tabakaya itmıştır. Diğer taraftan ziraat sektöründeki nüfus artışı arazi bölünmesini hızlandırmakta ve aile geçimine kifâyet etmeyecek kadar küçük araziye sahip çiftçi ailelerinin miktarını arttırmaktadır. Bütün bunlara ilâveten enflasyon sebebiyle orta tabakadan alt tabakaya geçmiş bulunan kalabalık bir sâbit gelirli zümresinin mevcudiyeti de nazan dikkate alınırca bugünkü içtimai sınıflar ehlamımızda orta tabakanın ne kadar ehemmiyetsiz bir yer işgal ettiği hususunda fikir edinmek mümkün olabilir.

Şüphesiz bu durum iktisadi gelişmemiz noktai nazarından son derece mühim telâkki edilmek icap eder. Nitekim talep farklılığına yol açmak suretiyle sanayileşme imkânlarımızı tahdit eden en mühim sosyolojik faktörlerden biri, satın alma güçleri bakımından çok farklı iki tabakadan (yâni alt ve üst sınıflardan) ibaret bir içtimai sınıf nizamına sahip olmamız ve orta tabakadan mahrum bulunmamız keyfiyetidir.

Fakat bugün, bu konferans vesilesiyle üzerinde durmak istediğimiz esas nokta sırf iktisadi kudret kriterine göre çizilecek sosyal sınıflar ehlamımızda orta sınıfın mevcut olmayışı meselesinden ziyade, bütün sınıf kriterleri nazan dikkate alındığı takdirde Türkiyenin sosyal bünyesinin sınıfsız bir cemiyet manzarası arzemesinin yarattığı mahzurlara taâllük etmektedir ki, bu mahzurların hallinde hiç bir sosyal ilim kolunun tek başına kifâyetli olduğu söylenemez.

Gelirleri bakımından aynı sınıfa giren muhtelif zümrelerin farklı hayat uslubları olduğuna, diğer taraftan aynı hayat uslubuna sahip fertler farklı gelir tabakalarına dahil olabildiklerine göre, nüfusun ne kadarmın ne nisbette tasarrufa mütemâyil olduğunu tahmin edebilmek bir iktisatçı için son derece güç olacaktır. Sosyal siyaset problemleriyle meşgul olanların da aynı neviden bir güçlkle karşılaşmaları mukadderdir. Çünkü, sendikalaşma, kooperatifleşme gibi karşılıklı yardım hareketleri daima sınıf şuru ile desteklenmesi gereken hareketlerdir. Fertleri sınıf şurundan mahrum karma kaşık bir kütle vasfını arzeden bir cemiyette bu türlü karşılıklı yardımlaşma hareketlerinin başlatılması güç olduğu gibi başlatıldıktan sonra da muvaffakiyetle yürütülmelerinin temini bir çok problemlerin haline bağlı bulunmaktadır. Acaba müştereken çekilen iktisadi sıkıntının başka memleketlerde fertlere müşterek mücadele şuurunu aşılmasına mukabil bizde "gemisini kurtaran kaptan" zihniye-

tile hareket eden, gatrı meşru yollara sapmış bazı fertlerin mevcudiyetine yol açmasının sebepleri neler olabilir? Cezaların suçlara nisbetle hafifliği gibi hukuki bir nizam kifâyetsizliği mi buna sebep olmaktadır, yoksa bu hususta müessir olan faktör daha ziyade ahlâk sistemimiz veya sosyal müesseselerimiz midir?

Görülüyor ki, Türk cemiyetinin oturmuş, sınırları nisbeten belli bir içtimai sınıflar topluluğundan mahrum bir kütle vasfını haiz bulunması keyfiyeti, hal çâresi bekleyen çok cepheî bir problem, sosyolojinin bütün şûbelerini ilgilendiren bir mesele olarak bütün vehameti ile karşımızdadır ve bu problemin halli de ancak onun bütün veçhelerini ayrı ayrı inceleyecek olan, farklı ihtisas sahalarna mensup kimselerin işbirliği ile mümkün olabilecektir. Meseleyi yalnız kendi ihtisas sahasının gerektirdiği görüş zaviyesinden halledilebileceğini zanneden bir kimsenin ne kadar boş bir ümide kapılmakta olduğunu ise söylemeğe lüzum görmüyoruz.